

5. AS CAUSAS ESTRUCTURAIS DOS INCENDIOS

Xesús Pereiras

5.1. ACTIVIDADE INCENDIARIA E CAUSAS ESTRUCTURAIS

Con relación ás causas dos incendios sinalar que sempre houbo dúas posturas que nos queren facer crer que son antagónicas. Por un lado os que din, non sen razón, que hai incendios porque hai incendiarios e, por tanto, só con medidas policiais se vai atallar o problema. Por outro lado, estarían aqueles que defenden que hai que atacar as causas de fondo ou estruturais para rematar co andazo do lume. Da primeira opinión era a anterior Administración forestal e os representantes do sector industrial madeireiro do país, aos que lles seguimos a ouvir que “os montes non arden se non se lles planta lume”, que “arden igual uns montes que outros”, e que “non hai nada que mudar na política forestal e o que hai que facer é apagar os lumes e deter aos seus responsábeis”. Á segunda opinión apuntouse tradicionalmente o movemento ecoloxista e grande parte dos estudosos da problemática forestal non só en Galiza. Estes ademais estiman ou estimamos que non son as dúas opcións incompatíbeis, senón que somos conscientes de que os cambios estruturais son a medio e longo prazo e, por tanto, os resultados tardaranse en apreciar, e mentres non cabe outra opción que aplicar medidas represivas e policiais para reducir a presión incendiaria.

Ademais temos que ter en conta o que entendemos por causas estruturais. Son aquelas que favorecen a extensión do lume no monte unha vez que aparece, mais tamén aquelas que favorecen a propia aparición do fogo. E esta acepción conéctanos coas causalidades próximas ou motivacións inmediatas que o incendiario ten para plantar lume. Quero con isto dicir que sen desbotar que hai causalidades próximas que nada teñen que ver coa problemática de fondo do monte (piromanías, o suposto terrorismo incendiario...), na maioría dos casos as dúas causalidades estruturais e próximas están intimamente relacionadas. Pensemos, por exemplo, na que quizais sexa a causa estrutural máis sinalada desde os medios de comunicación, como é o abandono dos montes que posibilita a abundancia incontrolada dos matos nas plantacións forestais, algo que sen dúbida favorece a propagación dos incendios e dificulta os labores de extinción, mais tamén é a eliminación deste mato a motivación directa de moitísimos incendios intencionados.

Por tanto, solucionando esas causas non só estaremos evitando que os incendios arrasen enormes superficies forestais, senón que estaremos desincentivando a aparición do lume no monte.

Ademais, a análise destas causas deberíanos posibilitar contestar ás moitas preguntas que nos facemos ao ver esta desfeita. Cómo pode ser que aquí arda en 20 anos, por citar a época máis dramática (do 75 ao 95) o 61% da superficie forestal galega, mentres nese mesmo tempo só ardeu o 30% da superficie forestal española? Cómo pode ser que aquí teñamos a metade dos incendios do Estado? Cómo pode ser que os montes galegos ardan moito máis que os andaluces cunhas condicións

Loitar contra a actividade incendiaria e contra as causas estruturais non son dúas opcións incompatíbeis, xa que os cambios estruturais só dan resultados a medio e longo prazo

climáticas, estes últimos, moito máis favorábeis para o lume? Pero tamén nos teñen que respostar porqué dentro da Galiza arden máis unhas comarcas que outras, porqué se reiteran ano a ano no Barbanza e non na Mariña Luguesa? Ou nunha escala máis precisa, porqué arde tanto Carnota ou Muros e moito menos a Serra de Outes? Ou porqué dentro dun mesmo concello reinciden os lumes nas mesmas parroquias?

5.2. AS CARACTERÍSTICAS DO MEDIO FÍSICO

Centrémonos logo nas máis importantes desas causas estruturais. Estas podémolas dividir en dous grupos: as que son de carácter ecolóxico ou referidas ao medio físico sobre as que non podemos incidir; e as que teñen un carácter socioeconómico e político.

En canto as primeiras, as referidas ao medio físico (como o clima ou a topografía) aínda que non poidamos incidir nelas para modificalas, si que a análise destas variábeis pode ter interese para desentrañar relacións de fondo subxacentes a esta problemática e permitírnos explicar algunhas diferenzas intercomarcais na mesma.

En canto ao clima, estamos nunha zona de transición. Temos, por un lado, o clima atlántico con chuvias ben repartidas e temperaturas suaves, o que favorece o crecemento vexetal e a acumulación de moita biomasa, mais tamén unha compoñente mediterránea que nos trae secas estivais que posibilitan que esas biomásas ardan.

Sinalar tamén que no contexto do cambio climático, vaimos tocar unha maior mediterraneización: maiores secas, máis temperaturas, o que vai determinar incendios máis violentos, raros até o de agora (lumes de copas, aparición de focos secundarios...). E tamén máis concentración de chuvias, o que agravará os procesos erosivos.

A topografía ten unha importancia crucial na xeografía do lume. Os terreos escarpados non só dificultan a extinción e aceleran o avance do lume por procesos de convección, senón que dificultan os labores de prevención, dificultan o acceso e, por tanto, acrecentan a desvinculación da xente co monte, aceleran o abandono agrario e configuran comarcas nas que a proporción entre terreos forestais e agrarios está claramente desequilibrada cara aos primeiros.

Son estes factores do medio físico máis importantes do que ás veces recoñecemos, xa que claramente interaccionan coas variábeis socioeconómicas que máis abaixo comentaremos e que nos parecen máis decisivas nesta problemática.

Ademais da topografía e do clima, habería que ter en conta a fertilidade dos solos e o substrato xeolóxico que a condiciona. Historicamente esta fertilidade determinou a proporción entre terreo agrario e inculto, e condicionou a velocidade e intensidade do abandono agrario: as comarcas máis fértiles, desde o punto de vista edáfico, permitiron o mantemento dun maior número de explotacións agrogandeiras rendíbeis e frearon o abandono do rural, e por tanto arden menos (zona central coruñesa, comarca de Silleda en Pontevedra...).

5.3. VARIÁBEIS SOCIOECONÓMICAS

Polo que atinxe ás variábeis socioeconómicas, sobre as que si poderemos incidir para modificalas, deberemos contemplalas cunha perspectiva histórica que foi a que configurou a situación actual do rural galego.

As causas estruturais podémolas dividir en dous grupos: as que son de carácter ecolóxico ou referidas ao medio físico e as que teñen un carácter socioeconómico e político

Estas variábeis pódense resumir nas seguintes: por un lado, dúas que teñen o seu inicio na segunda metade do século XX, como son a crise do sistema agrario tradicional co abandono dos terreos a monte e a imposición dun modelo forestal produtivista sobre eses mesmos terreos. E outras dúas cun percorrido histórico menor, limitado aos últimos 15 ou 20 anos: a primeira delas ligada ao modelo forestal e á economía ligada á extinción dos lumes, e a segunda un desenvolvemento urbanístico que introduce novos conflitos nos terreos forestais.

A crise do sistema agrario tradicional ou o abandono do sistema agro-silvo-pastoral, que facía un uso intensísimo do terreo inculto (retirábase o estrume, cultivábase cereal e mesmo patacas, era utilizado para o pasto do gando, e subministraba leñas e madeira), determinou o crecemento dos matos agora non utilizados e creou extensas zonas altamente combustíbeis.

Esta crise levou parella o abandono da ocupación nos labores agrícolas, pasouse de 600.000 a 100.000 ocupados, que non levou consigo unha redistribución de terras entre propietarios, o que podía ter posibilitado que os que ficaran incrementaran a súa base produtiva. Pola contra, os terreos abandonados quedaron a monte ou foron reforestados. Queda así definido un espazo agrario onde só hai un 16% de explotacións viábeis, que cultivan as súas terras, e o resto está formado por explotacións en franca retirada ou xa abandonadas. As zonas onde aínda existe unha certa densidade de explotacións viábeis, os incendios escasean (comarca arzuana, Ordes, zona central luguesa, comarca de Silleda...); pero nas que predominan as explotacións abandonadas, os terreos a monte avanza e vólvense impenetrábeis, percibíndose como un espazo “inútil”, “fonte de bichería, onde nin caza hai, nin as propiedades se poden distinguir”. Establécese por tanto unha fronteira hostil entre o escaso terreo agrario habitado e o terreo forestal, rotos xa os vínculos que antes os unían. Se a isto engadimos o avellentamento dunha poboación, que dificilmente vai poder controlar ese terreo con outra ferramenta que non sexa o lume, completamos o marco que propicia os lumes nesa interface agroforestal (a morte case anual dalgunha persoa de idade avanzada ao realizar queimas confirma este diagnóstico).

Sobre eses terreos que deixa de utilizar o sistema tradicional imponse un modelo forestal exclusivamente produtivista, que esquece as funcións ecolóxica e social dos montes, baseado en especies de crecemento rápido, altamente igniscíbeis, para abastecer á industria da celulosa e dos taboleiros. Esta industria, que tritura a madeira, consume case o 70% da madeira cortada nos montes, sendo o resto destinado aos serradoiros que demandan mellores diámetros e calidades.

Esta enorme demanda de madeira de mala calidade, mesmo madeira queimada, unida a unha oferta totalmente disgregada por uns propietarios minifundistas e nada organizados, unido a un mercado controlado por intermediarios, unido ao sistema de poxas que realizaba a Administración da madeira queimada dos montes consorciados, incentivou de maneira directa ou indirecta a presenza do lume nos terreos arborados.

Por outro lado, neses anos a Administración concentrou o seu esforzo inversor en incrementar as superficies repoboadas, pero esqueceuse de promover unha silvicultura de prevención. Os baixos prezos da madeira tampouco animan aos propietarios a aplicarse na mesma. Eses propietarios (un de cada dous fogares galegos ten propiedades no monte) xa non son só agricultores, senón xubilados, autónomos, funcionarios...que adquiren o hábito de obter os máximos beneficios coa mínima inversión e a desidia esténdese polos nosos montes.

Pasouse de 600.000 a 100.000 ocupados nos labores agrícolas e, sen unha redistribución de terras entre propietarios, os terreos abandonados quedaron a monte ou foron reforestados

Orixinouse unha crise incendiaria sen parangón no contexto europeo e mesmo mundial, e a Administración galega respondeu creando un sistema de defensa contra incendios tamén sen parangón

Con este panorama, cócese unha crise incendiaria sen parangón no contexto europeo e mesmo mundial, de finais dos anos 70 e toda a década dos 80 (con picos en 4 anos de máis de 100.000 has queimadas). Ante isto, a Administración responde creando un sistema de defensa contra incendios, tamén sen parangón, con persoal fixo, fixos discontinuos, esporádicos e mesmo con acordos cos concellos que utilizan o sistema en moitos casos de xeito clientelar e sen coordinarse co resto do sistema. A economía do lume que move a Xunta de Galiza multiplica por 10 os seus orzamentos e con eles tamén a posibilidade da aparición de intereses espurios que dependan do lume, ou cando menos que o utilicen, como xa se ten comprobado, na resolución de conflitos que xorden dentro do propio sistema (conflitos dentro das cuadrillas, ou de membros destas coa Administración).

Paralelamente a todos estes procesos, nos últimos 20 anos esténdese un modelo urbanístico caótico que se adentra no espazo forestal, o que asociado ás repoboacións que se achegan ás casas, configura unha liña de contacto urbano-forestal cada vez máis alongada que incrementa as posibilidades de conflito e de aparición do lume. E, unha vez que aparece, consume a maior parte dos recursos de extinción, o que facilita a extensión dos focos nas zonas propiamente forestais. Esténdese tamén o interese sobre os terreos forestais do contorno urbano e mesmo litoral, que a febre urbanística e a man dos planificadores pode facer multiplicar de valor. Incrementáronse tamén nestes anos as infraestruturas que se adentran nos montes (estradas, liñas eléctricas, torres de transmisión,...).

5.4. CONCLUSIÓN

É neste panorama onde xurdiron os incendios do verán de 2006. Un panorama de abandono de usos, de desidia dos propietarios, de caos na ordenación territorial, de economía do lume sobredimensionada... e aí se evidencian as motivacións dos incendiarios: o lume como ferramenta útil e rendíbel, que reduce custes ou achega ganancias, o lume como vinganza, o lume como pulsión patolóxica a nivel individual, mais tamén o lume como patoloxía dunha sociedade enferma.

Figura 5.1. Nas zonas onde se conserva actividade agrogandeira e certa proporción de bosque caducifolio arden proporcionalmente menos

Figura 5.2. Nas últimas décadas estableceuse unha economía dependente do lume desmesurada

Figura 5.3. Ausencia de traballos de prevención